

РОЗДІЛ III ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 64.011.4:640.42

Борисова О. В.

Харківський державний університет харчування та торгівлі

ЕФЕКТИВНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

Розглянуто сутність інноваційної політики, її особливості на підприємствах сфери туризму, тенденції, напрями і методичні підходи щодо оцінки ефективності.

Ключові слова: ефективність, інновація, інноваційна політика, інноваційне рішення, туристичне підприємство.

Постановка проблеми. В умовах національного і культурного розвитку України туризм набуває важливого значення як один із факторів міжгалузевих зв'язків і ринкових відносин у економіці країни. Останнім часом Україна приймала понад 23 млн. іноземних туристів на рік [1, 2], що становить 4,3% від рівня Європи та 2,3% від світового рівня, а по сумі доходів від світового рівня до 0,4%. Це говорить про те, що питома вага України в міжнародному обміні туристами невелика. Так, надходження від туризму в іноземній валюті становить трохи більше 1% експортної виручки всієї торгівлі країни та 2,2% ВВП. Але туризм є одною з ведучих і найбільш динамічних галузей економіки і за швидкі темпи він визнаний економічним феноменом століття.

Для 38% держав туризм – головне джерело прибутку, а для 83% країн туризм є одним з п'яти основних джерел прибутку [3, с. 113]. З іншої точки зору спостерігається і збільшення кількості підприємств-банкрутів у туристичній сфері, так в Україні з 2008 по 2012 роки в середньому ця цифра складає 38% -45% від загальної кількості підприємств у сфері туризму [4].

За таких умов керівництво підприємств має приділити увагу одному з ключових чинників розвитку туризму, а саме – інноваційній політиці. Якщо така політика відсутня на підприємстві або розвивається вкрай повільно й стихійно, то для підприємства існує реальна небезпека розвитку глибокої економічної кризи, особливо за умови переходу на більш високий технологічний рівень. Поряд з цим, різноманітність інновацій, заходів з їх реалізації, самостійність підприємців у прийнятті рішень та виборі різних напрямів інноваційної політики підприємства ускладнюють проблему обґрунтування найбільш прийнятного й ефективного з них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведене дослідження наукових праць В. Новікова, Н. Малахової, Д. Ушакова, Т. Ткаченко, Г. Михайличенко та інших вчених з питань управління інноваціями показало наступне:

1. Існують різні точки зору щодо визначення категорійного апарату інноваційної діяльності підприємства.

2. Актуальним є питання щодо інноваційної діяльності у сфері туризму, враховуючи, що для цієї сфери більшість вчених вважає інноваціями нові формати і технології сервісу, нові канали зв'язку, нові системи розподілу, технічні рішення та ін., тому є необхідним дослідження тенденцій розвитку даної діяльності у цій галузі та визначення напрямів інноваційної політики [5; 6, с. 131; 7, с. 42; 8, с. 26; 9, с. 51; 10].

3. Пропонуються різні методичні підходи щодо визначення оптимальних шляхів інноваційного розвитку підприємства та оцінки ефективності інноваційної діяльності, часто не завжди враховуючи комплексний і системний підходи.

Дискусійність різних теоретичних положень, практична значущість ефективності інноваційної політики, недостатній рівень їх дослідження в сучасних умовах господарювання та управління підприємствами у сфері туризму зумовили розгляд даних питань та визначили спрямованість дослідження.

Мета статті. Відповідно до цих аспектів, з'явилась мета розглянути вищезазначені питання та представити результати досліджень автора, які визначають сутність інноваційної політики та інноваційних рішень в сфері туризму, виділити основні тенденції розвитку, напрями інноваційної політики і представити методичний інструментарій з оцінки ефективності інноваційної політики цих підприємств.

Виклад основного матеріалу. Розвиток інноваційної діяльності здійснюється на підприємствах різних галузей, зокрема й на підприємствах туризму, які мають свої риси та особливості здійснення господарської діяльності.

У відповідності із Законом України «Про туризм» під туристичним підприємством розуміють самостійний господарюючий статутний суб'єкт, який має права юридичної особи, здійснює комерційну та науково-дослідну діяльність з метою отримання прибутку. В спеціальній економічній літературі туристичне підприємство дуже часто трактують як будь-яке підприємство, яке виробляє туристичні товари, або надає послуги туристам [11, с. 145]. При цьому, багато фахівців поділяють всі підприємства туристичної індустрії за критерієм належності до обслуговування туристів на три види: первинні (функціонують безпосередньо для обслуговування туристів (туроператори, транспортні підприємства спеціального призначення, готельні підприємства, турбази, будинки відпочинку та ін.), вторинні (функціонують для задоволення потреб туристів і місцевих жителів (підприємства ресторанного господарства, торгівлі, побутового і комунального обслуговування, що знаходяться в курортних районах тощо) і третинні (функціонують для обслуговування всього населення країни, але одночасно надають послуги туристам (міжміські транспортні підприємства та ін.)). В результаті теоретичного дослідження наукових праць, приєднуємось до групи фахівців, які постійно підкреслюють, що туристичним, згідно КВЕД, є підприємство, основна функція якого пов'язана з виробництвом (комплектуванням), наданням та реалізацією комплексного турпродукту (ця діяльність займає більше 50% його загальної виручки) [там само, с. 146].

Таким чином, специфічні особливості функціонування підприємств сфери туризму відображаються і в інноваціях, що притаманні цій сфері

діяльності. Згідно до положень Генеральної угоди по торгівлі послугами (ГАТС), в туристичній сфері розвивається інноваційна діяльність за трьома напрямками (рис. 1) [5; 6, с. 134]:

1. Організаційні інновації пов'язані із розвитком підприємства і туристичного бізнесу в системі і структурі управління, включаючи реорганізацію, укрупнення, поглинання конкуруючих суб'єктів на основі новітньої техніки і передових технологій, система підвищення кваліфікації тощо.

2. Маркетингові інновації, які б дозволяли охопити потреби цільових споживачів або приваблювати не охоплених на даний період часу клієнтів.

3. Продуктові інновації, направлені на зміну споживчих якостей туристичного продукту, його позиціонування, які б давали конкурентні переваги.

Досліджуючи категорійний апарат щодо інноваційної діяльності і враховуючи функціональні аспекти туристичного бізнесу, автором запропоновано визначення категорії «інноваційне рішення» □ це результат розумово-психологічної та творчої діяльності суб'єктів господарювання, який призводить до вибору певної альтернативи дій, освоєння новітніх сфер діяльності та спрямований на створення нового або зміну існуючого продукту, на удосконалення транспортних, готельних та інших послуг, освоєння нових ринків, впровадження передових інформаційних та телекомунікаційних технологій і сучасних форм організаційно-управлінської діяльності [12, с. 75]. Узагальнюючі основні критерії класифікації інноваційних рішень, вважаємо головними з них визначити ті, що наведені на рис 1. При цьому нами запропоновано такі ознаки інноваційних рішень: функціональні напрями та елементи операційної системи туристичного підприємства, види туристичного обслуговування.

Систематизуючи основні критерії класифікації, доцільно підкреслити такий критерій як «ефективність інноваційних рішень», який є наслідком реалізації ефективної інноваційної політики.

Розглядаючи класичне визначення поняття «ефективність», що означає отримання якогось певного ефекту, дієвість результату [3; 5], можна констатувати, що ефективність будь-яких інноваційних рішень характеризує результат інноваційної діяльності, який виражається певною вигодою, досягнутої при певних витратах, а саме: грошових, матеріальних, інформаційних ресурсів, робочої сили тощо.

З метою успішного управління інноваціями для керівників актуальним є реалізація ефективної інноваційної політики. Для аналізу стану інноваційної діяльності та її ефективності, було проведено дослідження туристичних підприємств міста Харкова і області за 2010-2012 роки, яке показало, що до 45% підприємств (вибірка 30 підприємств), що впроваджували інноваційні рішення, мають низький рівень інноваційної політики і не отримали бажаних результатів. Основні причини: неправильність вибору цілей, видів інновацій, їх потужності, неправильність та несвоєчасність заходів з реалізації програми втілення інновацій, не сприйняття персоналом та інші. Тому важливим є питання щодо вивчення сутності інноваційної політики і можливостей її реалізації на практиці.

Вивчаючи думки різних вчених, наприклад, В. Мединського, В. Василенко, В. Шматко, Н. Краснокутської, та інших фахівців, можна виділити такі основні положення:

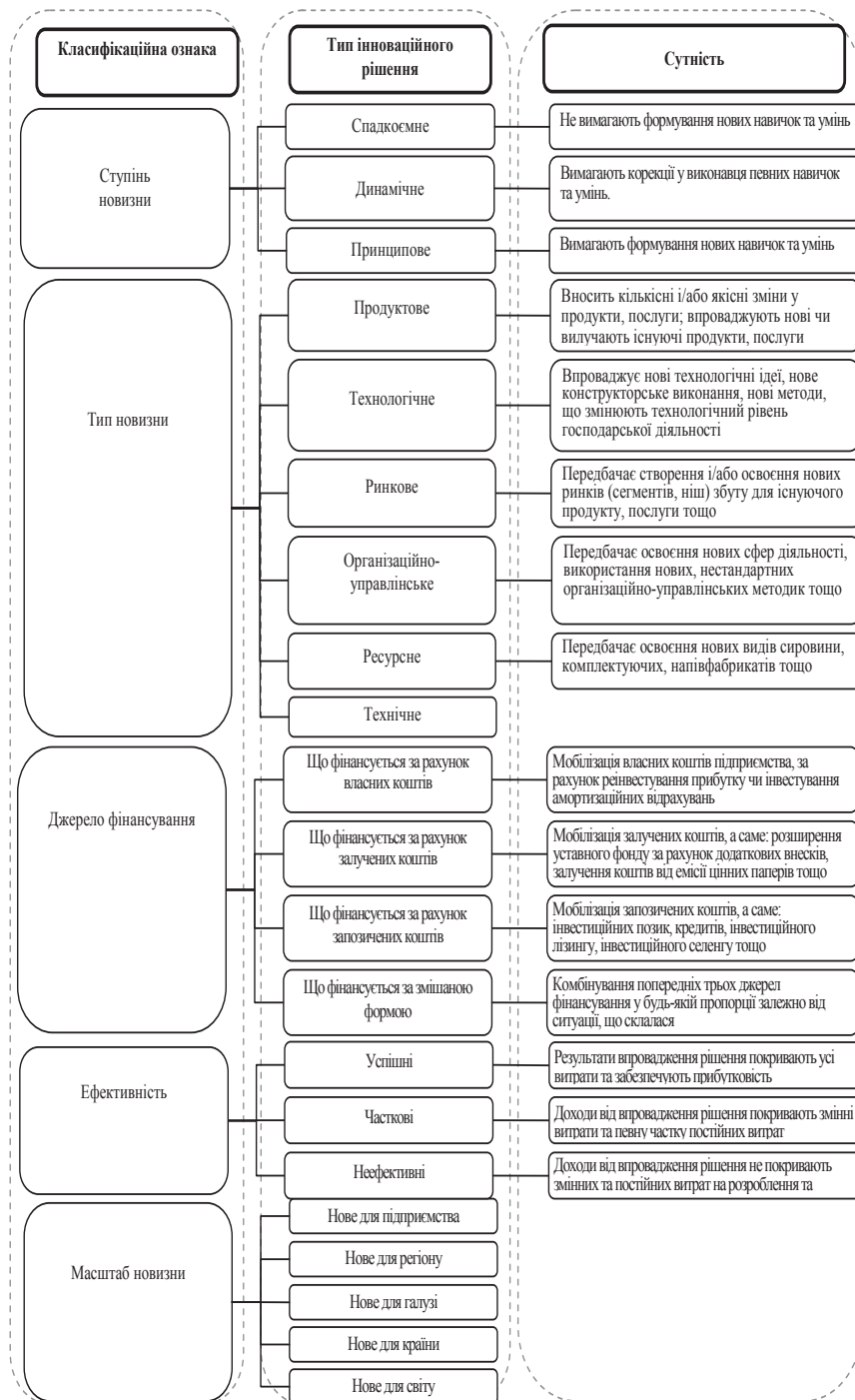
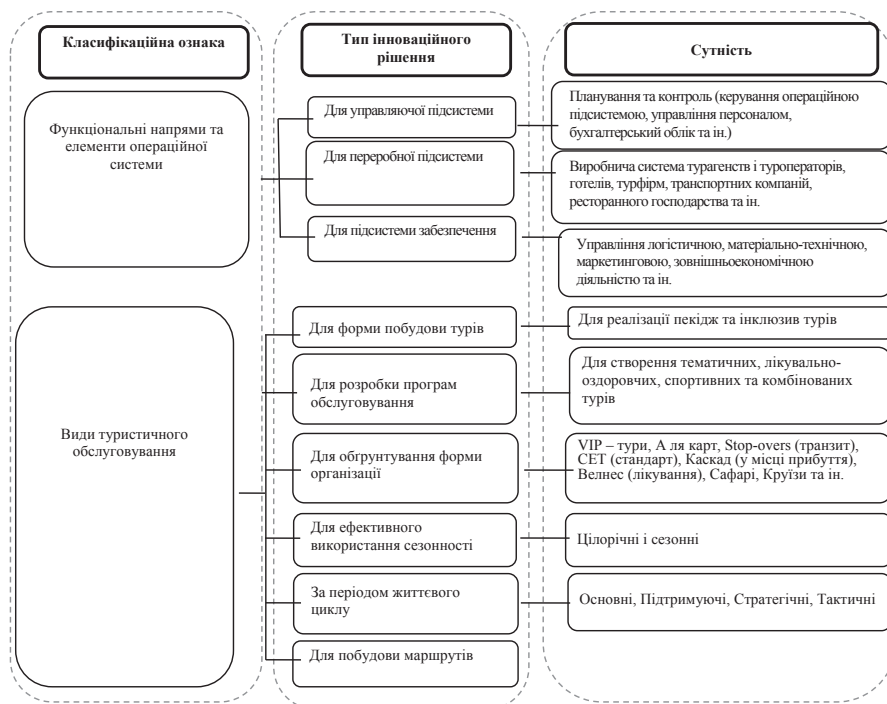

Рис. 1. Інноваційні рішення в туризмі

Продовж. рис. 1

- інноваційна політика – це інструмент реалізації інноваційної стратегії, який може бути виражений окремими заходами, реалізація яких спрямована на досягнення цілей як самої інноваційної політики, так і стратегії зокрема;

- кожна інноваційна політика має свої підходи, напрями та принципи;
 - інноваційна політика на рівні підприємства створює механізм, який спрямований на впровадження та комерціалізацію інновацій окремого суб'єкта господарювання [6, с. 144; 8, с. 59].

На підставі проведених теоретичних досліджень, особливостей реалізації інноваційної політики на підприємствах сфери туризму вважаємо, що під «інноваційною політикою підприємств сфери туризму» слід розуміти – комплекс цілей, принципів і заходів, які спрямовані на відновлення і розвиток духовних та фізичних сил туристів, підвищення ефективності процесів формування, позиціонування та споживання туристичних послуг, підвищення ефективності функціонування інфраструктури туризму на основі різних інновацій.

Цільові інтереси підприємств сфери туризму торкаються насамперед економічної ефективності інноваційної політики, яку пропонуємо розглядати як спроможність досягнення цільових результатів від реалізації комплексу заходів з надання туристичних послуг, направлених на впровадження інновацій в господарську діяльність підприємств по відношенню до витрат на їх реалізацію. Але з точки зору системного підходу доцільно враховувати ще екологічну, соціальну, демографічну й інші види ефективності та її наслідки.

Інноваційні зміни на підприємстві не можуть відбуватися без проведення спеціальних заходів за окремими цілями та напрямками. Однією з класифікаційних ознак інноваційної політики запропоновано ознаку «за напрямками», яка враховує об'єкт інноваційної діяльності (інновацію), а саме: нову та (або) удосконалену техніку, технологію, продукцію, рішення. Тому автором було запропоновано такі напрями інноваційної політики: технічна, технологічна, товарна, управлінська та комбінована. Відповідно до напрямів інноваційної політики автором було розглянуто основні критерії ефективності цієї політики для підприємств сфери туризму та запропоновано систему показників.

Автор пропонує виділити три групи пошуку ефективності інноваційної політики підприємств, а саме:

1) процес створення нового продукту (послуги) – ефективність товарної інноваційної політики;

2) впровадження нових технічних рішень – ефективність технічної інноваційної політики;

3) процес трансформації організаційно-виробничих функцій та інформаційно-інтелектуальна складова, НДДКР – ефективність політики управління інноваціями або організаційно-технологічної інноваційної політики (рис. 2).

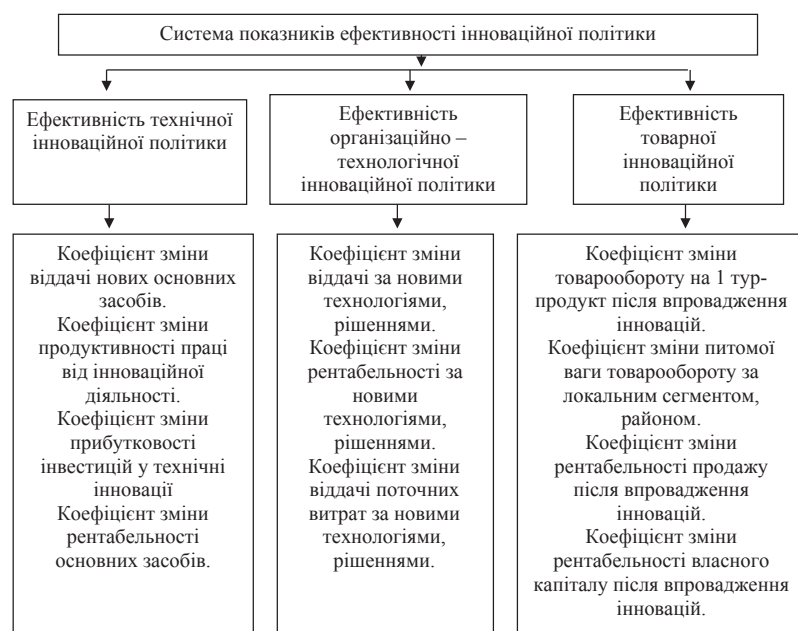

Рисунок 2. Рекомендована комплексна система оцінки економічної ефективності інноваційної політики підприємств у сфері туризму

Для того щоб показати вплив інноваційної діяльності у динаміці, в системі показників за кожним напрямом інноваційної політики автор робить акцент на використанні коефіцієнтів зміни окремих показників у порівнянні з базовим періодом (або традиційним варіантом). Ці коефіцієнти допоможуть врахувати зміни, які можуть відбутися у результаті інноваційних заходів на підприємстві.

Для більш об'єктивної оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємств, а також з метою нівелювати особливості кожного показника, пропонується провести експертну оцінку факторного впливу (ваги) кожного показника у межах кожного окремого напрямку (сума впливу в межах напрямку дорівнює одиниці).

Розрахунки показників за всіма напрямами інноваційної політики підприємств дають змогу вивести її інтегральний показник. Визначення інтегрального показника ефективності інноваційної політики (ЕІП) враховує всі вищенаведені групи комплексних показників і розраховується наступним чином:

1. Комплексний показник ефективності інноваційної політики за окремим напрямом:

$$EK_v = \sum W_{ij} \times \psi \quad (1),$$

де EK_v – комплексний показник ефективності інноваційної політики за окремим напрямом v ; W_{ij} – значення i -го показника в j -му підприємстві; ψ – питома вага показника за експертною оцінкою (сума оцінок за напрямами дорівнює 1).

2. Інтегральний показник ефективності інноваційної політики (ЕІП):

$$EIP = \sqrt[n]{EK_{v1} * EK_{v2} * \dots * EK_{vn}} \quad (2),$$

де EK_i – комплексний показник ефективності інноваційної політики підприємства за окремим напрямом; n – кількість комплексних показників.

Слід відзначити, що база показників може бути розширена залежно від цілей інноваційної політики підприємства.

У результаті отримання інтегрального показника керівникам підприємств пропонується матриця вибору інноваційної стратегії та напрямів інноваційної політики, використовуючи відомі методики БКГ (табл. 1).

Таблиця 1

**Матриця вибору інноваційної стратегії та напрямів
інноваційної політики залежно від рівня ЕІП**

Інноваційна політика	ІННОВАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ			
	Захисна «Собака»	Стратегія стабільності, імітаційна «Змія»	Міцна, конкурентоспроможна «Тигр»	Наступальна «Дракон»
Організаційно-технологічна	Нові організаційні рішення або їх удосконалення, реорганізація	Удосконалення технологічних процесів, сервісу	Удосконалення, використання нових технологій, рішень, методів	Нові формати підприємств, освоєння нових ринків, кооперація
Товарна	Розширення асортименту	Удосконалення якості продукції, послуг	Розробка нових турів, надання нових послуг	
Технічна	Модернізація	Технічне переозброєння Реконструкція, впровадження передових ІТ	Введення нових основних засобів, впровадження передових ІТ	Розширення на новій основі
Рівні ЕІП	Низький (3 сектор) $0 \leq \text{ЕІП} < 0,25$	Середній (2 сектор) $0,25 \leq \text{ЕІП} < 0,4$	Високий (1 сектор) $0,4 \leq \text{ЕІП}$	

Отже, на підставі вищевикладеного можна зробити такі **висновки та пропозиції**:

1. Інноваційна політика підприємств у сфері туризму є одним з економічних важелів його розвитку та підвищення конкурентоспроможності.

2. Основні тенденції розвитку цієї сфери відображають напрями НТП і йдуть у ногу з часом.

3. Визначення сутності інноваційної політики дає підстави для виділення її основних напрямів для підприємств сфери туризму: технічна, технологічна, товарна, управлінська та комбінована.

4. Запропонована вище система показників оцінки економічної ефективності інноваційної політики підприємства сфери туризму допомагає провести повноцінну оцінку впливу інноваційних чинників на рівень розвитку підприємств галузі.

5. Визначення інтегрального показника ефективності інноваційної політики надає можливість прийняти ефективне управлінське рішення щодо вибору інноваційної стратегії та напрямів інноваційної політики підприємства.

Список літератури:

1. Туристичні потоки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. International tourism to continue robust growth in 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.media.unwto.org/en/newsletter/2013-02-19/>.
3. Власова Н. М., Смирнова В. В., Семененко Н. Ю. Інноваційна діяльність в туристичному бізнесі / Н. М. Власова, В. В. Смирнова, Н. Ю. Семененко // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – №176. – С. 113-114.
4. Чистий прибуток (збиток) великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Van Ark B. Services Innovation, Performance and Policy: A Review, Synthesis Report in the Framework of the Structural Information Provision on Innovation in Services, DIALOGIC and Innovation studies / Van Ark B., Broersma L. and den Hertog, P. – Utrecht University, 2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rug.nl/staff/h.h.van.ark/research?format=print&lang=en>
6. Новиков В. С. Инновации в туризме / В. С. Новиков – М. : ИПЦ : Академия, 2007. – 208 с.
7. Малахова Н. Н. Инновации в туризме и сервисе. / Н. Н. Малахова, Д. С. Ушаков, М. : ИКЦ «МарТ», Ростов-на-Дону: Издательский центр «МарТ», 2008. – 224 с.
8. Ушаков Д. С. Инновационная модернизация народнохозяйственных систем: автореф. дис. ... докт. екон. наук: 08.00.05 / Д. С. Ушаков. – М. : Российская академия предпринимательства, 2009. – 45 с.
9. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : Монографія. / Т. І. Ткаченко. – К. : КНТЕУ, 2006. – 537 с.
10. Михайліченко Г. І. Інноваційний розвиток туристичних підприємств: напрями змін та фактори впливу / Г. І. Михайліченко // Економіка. Управління. Інновації. – 2012. – №1. (7). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2012_1/zmist.htm
11. Гаврилюк С. П. Туристичне підприємство як суб'єкт конкуренції на ринку туристичних товарів та послуг в Україні / С. П. Гаврилюк // Матеріали Міжнародного конгресу «Проблеми інформатизації рекреаційної та туристичної діяльності в Україні: перспективи культурного та економічного розвитку». – Трускавець. – 2000. – С. 145-149.
12. Борисова О. В. Інноваційні рішення в туризмі / О. В. Борисова // Економічна наука ХХІ століття: реалії та перспективи: Збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук: у 2-х частинах / Наукова організація «Перспектива». – Дніпропетровськ : Видавничий дім «Гельветика», 2013. ч. 1. – №5 – С. 73-80.

Борисова О. В.

Харьковский государственный университет питания и торговли

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИННОВАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ
ПРЕДПРИЯТИЙ В СФЕРЕ ТУРИЗМА**

Резюме

Рассмотрена сущность инновационной политики, ее особенности в предприятиях сферы туризма, тенденции, направления и методические подходы по оценке эффективности.

Ключевые слова: эффективность, инновация, инновационная политика, инновационное решение, туристическое предприятие.

Borysova O. V.

Kharkiv State University of Food Technology and Trade

**THE EFFICIENCY OF INNOVATION POLICY
OF ENTERPRISES IN THE TOURISTIC SPHERE**

Summary

The essence of innovation policy, her particularities in in the enterprises of spheres of tourism, trends, directions and methodical approaches on determination of efficiency is considered.

Key words: efficiency, innovation, innovation policy, innovative solution, the tourism enterprises.